

НАУКОВЕ РОЗУМІННЯ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Досліджено загальну характеристику тлумачення норм права. Розкрито сутність поняття тлумачення права на основі визначень закордонних і вітчизняних науковців. Проаналізовано тлумачення норм права в контексті його двох частин: з'ясування його результату та роз'яснення норми права. Досліджено акт тлумачення норм права (інтерпретаційний акт) як відповідний результат роз'яснення та з'ясування норми права. Розглянуто основні функції сучасного тлумачення права, що у визначеній послідовності відображають історичні етапи становлення цієї діяльності.

Ключові слова: тлумачення норм права, інтерпретаційний акт, зміст тлумачення, правові норми, теорія тлумачення, інтерпретаційна діяльність, суб'єкт інтерпретації.

Постановка проблеми. Без глибокого розуміння змісту норм права неможливі їх ефективна реалізація, систематизація, формування правової культури та правосвідомості, розроблення та прийняття нових норм.

Важливе значення має також єдність розуміння і реалізації норм у суспільстві, що впливає на стан законності в державі і досягається завдяки тлумаченню. Зазначеного можна досягти шляхом роз'яснення суб'єктам дійсного змісту норм права, тих ідей і понять, які зазначені законодавцем.

Стан дослідження. Загальну характеристику тлумачення норм права досліджували українські та іноземні науковці: С. С. Алексєєв, М. Боголепов, М. М. Вопленко, Ю. Л. Власов, О. М. Головка, М. С. Кельман, Н. І. Мотузова, О. Г. Мурашин, І. Ю. Настасяк, О. І. Осауленко, І. М. Погрібний, М. П. Рабінович, О. Ф. Скакун, Л. В. Соцуро, Ю. М. Годика, М. В. Цвік.

Мета статті – проаналізувати наукове розуміння тлумачення норм права на основі визначень, котрі формували іноземні та українські науковці від Стародавнього Риму до наших днів.

Виклад основних положень. Тлумачення норм права формувалося історично, тому першим поштовхом до становлення вчення про тлумачення законів слугувала діяльність юристів Стародавнього Риму. Саме тому, ймовірно, уперше постають деякі питання динамізму під час тлумачення юридичних норм. Із цього приводу М. Боголепов зазначає: «...Укладачі законів XII таблиць могли упустити з поля зору

деякі відносини, а наступний за законом XII таблиць час міг створити зовсім нові відносини чи змінити старі. Законодавство в ті часи порівняно рідко приходило на допомогу потребам часу». Тлумачення законів XII таблиць, за допомогою якого вдавалося усувати прогалини тодішнього законодавства, – чи не найперший в історії приклад еволюційного тлумачення юридичних норм. Юристи Стародавнього Риму були добре обізнані в риториці, вміли маніпулювати текстом, переконуючи суд у необхідності прочитання закону – залежно від потреб клієнтів [1, с. 12].

Імператор Юстиніан у VI ст. н. е. заборонив тлумачення своїх Дигестів, бо всі неточності, на його думку, були усунуті, і не залишилися підстав для сумнівів. Буржуазні ідеологи періоду сходження буржуазії до влади (Ш. Л. Монтеск'є, Ч. Беккарія, Ж.-П. Марат) вимагали точної відповідності букві закону, заперечували тлумачення закону судами. Це була своєрідна реакція на сваволю феодального суду. Прийшовши до влади, буржуазія наділяє суд правом тлумачити закон відповідно до його «духу» і «розуму». Це право було зафіксовано уже в Кодексі Наполеона [2, с. 176–177].

Тлумачення правових норм виступає механізмом для з'ясування справжнього змісту правового припису, подолання колізій та прогалин у законодавстві. Проте роль тлумачення правових норм для забезпечення законності й удосконалення законодавства не достатньо враховують юридична наука та юридична практика [3, с. 47]. Тут доречно навести думку провідної російської вченої в галузі законодавчої техніки В. Чиннової, яка стверджує, що «доволі часто практики скептично ставляться до теорії права. Однак жоден правозастосовний акт не складається без урахування правил тлумачення права» [4].

Тлумачення норм права посідає надзвичайно важливе місце у складних процесах впливу права на життя, взаємодії закону з реальними відносинами, із вчинками людей. Воно є однією із центральних ланок у процесі застосування права – у процесі аналізу юридичних норм, правової кваліфікації і винесення рішення. Із цих позицій, кожний акт застосування права є й результатом тлумачення норм права. Щоб застосувати ту чи іншу норму права, треба з'ясувати її зміст, а в деяких випадках потрібні і роз'яснення [5, с. 54].

Так, на думку Б. Малишева, тлумачення норм права є найважливішим елементом і застосування права, і реалізації права взагалі, адже результатом тлумачення є, по-перше, з'ясування змісту права поведінки, що міститься в нормі права. По-друге, індивідуалізація цього правила поведінки стосовно конкретних осіб та обставин справи.

Тобто тлумачення норм права виступає своєрідною інтелектуальною рушійною силою всього процесу правового регулювання [6, с. 76].

Аби запропонувати авторську дефініцію поняття «тлумачення норм права», потрібно виділити та охарактеризувати його істотні ознаки.

Процес тлумачення обов'язковий під час реалізації правових норм у діяльності суду, прокуратури, органів внутрішніх справ та інших державних органів, під час укладення угод і договорів, у роботі органів громадськості, за здійснення громадянами юридично значущих дій. Окрім цього, без тлумачення неможливо створити нові приписи, оскільки в розвиненій системі законодавства більшість норм, які видаються, пов'язані з уже наявними законодавчими положеннями. Важливе значення має тлумачення для створення різноманітних збірників і довідників із законодавства, для обліку нормативних актів, для підготовки збірників законів держави [7, с. 239].

На думку М. Матузова, тлумачення права – це необхідний і важливий елемент правореалізаційного процесу, зокрема у правозастосуванні. Перш ніж застосувати ту чи іншу норму права, потрібно з'ясувати її реальний зміст, а в деяких випадках і роз'яснити. Тлумачення – це складна і багатоаспектна діяльність різних суб'єктів, яка має інтелектуально-вольовий характер і спрямована на пізнання і пояснення змісту правових норм [8, с. 281].

Із приводу визначення і змісту тлумачення права в літературі наявні різні думки. Деякі вчені розуміють під цим лише з'ясування, інші думають, що зміст тлумачення правових норм утворює їх роз'яснення, ще інші визначають тлумачення як єдність того й іншого. Переконливою є третя позиція, оскільки в першому і другому випадку очевидний односторонній підхід [9, с. 307].

Тлумачення права зумовлене потребою з'ясувати і роз'яснити точний сенс і зміст нормативно-правових розпоряджень у процесі правотворчої і правозастосовної діяльності. У випадку недосконалої й неадекватного використання законодавчої техніки, відсутності точної, зрозумілої мови нормативного акта, деякі поняття і положення формулюються неконкретно, а іноді й двозначно, через що й виникають колізії [10, с. 181].

Ю. Власов уважає, що з'ясування виступає самостійним процесом пізнання норми права. Коли зміст норми роз'яснюється іншим, з'ясування і роз'яснення становлять єдиний процес, спрямований на доведення змісту норми права до третіх осіб. Отже, тлумачення норм права складається з двох частин: з'ясування і його результату та роз'яснення [11, с. 10].

З'ясування правових норм можна визначити як внутрішній процес мислення суб'єкта тлумачення, спрямований на пізнання і розкриття дійсного змісту норми права, та результат цього процесу. З'ясування норми має на меті встановити її зміст у повному обсязі. Отож, з'ясування правових норм можна розглядати у двох аспектах. По-перше, це внутрішній процес мислення, здійснюваний суб'єктом за допомогою певних способів тлумачення і спрямований на пізнання та розкриття волі законодавця, вираженої в нормі права. По-друге, це певний результат з'ясування, якого сягає суб'єкт тлумачення в процесі пізнання змісту норми права [12, с. 63].

Тлумачення як внутрішній розумовий процес, що триває у свідомості особи, яка застосовує правову норму, – це необхідний підготовлювальний етап, передумова для правильного вирішення конкретної справи, здійснення кодифікації, складання картотек законодавства, обліку нормативних актів. З'ясування характеризує гносеологічну природу тлумачення і спрямоване на пізнання права. Тлумачення-з'ясування становить внутрішній розумовий процес, що триває у свідомості суб'єкта і спрямований на з'ясування норми права суб'єктом. Це з'ясування для себе, і тому воно не має зовнішніх форм вираження. Під час з'ясування воно не має зовнішніх форм вираження. У процесі з'ясування інтерпретатор використовує різні прийоми тлумачення, що забезпечують процес пізнання. Тут використовують мовно-граматичний, логічний, історико-політичний і систематичний способи тлумачення. З'ясування є необхідною умовою для реалізації права у всіх формах і, наголосимо, завжди передує роз'ясненню.

Роз'яснення – це вираження висновків, які зробив інтерпретатор у підсумку усвідомлення норми права щодо сенсу і змісту державної волі, яка в ній міститься [13, с. 200].

Результати інтелектуально-вольової діяльності об'єктивуються в акті роз'яснення, мотивувальній частині правозастосувального акта або в юридичній пораді.

На думку Ю. Власова, роз'яснення норм права – це діяльність суб'єкта тлумачення, яка має зовнішній вираз і спрямована на пояснення третім особам дійсного змісту правової норми, та результат цієї діяльності. Роз'яснення здійснюється в тих випадках, коли внаслідок з'ясування норми права та отримання його результату суб'єкт тлумачення вважає за потрібне дати більш розгорнуте пояснення змісту цієї норми для її правильного й однакового розуміння іншими особами [11, с. 11].

Суб'єкт тлумачення (інтерпретатор) спочатку усвідомлює дійсний зміст норми права, тобто з'ясовує для себе, які вона встановлює права й обов'язки, за яких умов може або повинна застосовуватись

тощо, а відтак у тій або іншій формі роз'яснює цей зміст іншим суб'єктам. Варто мати на увазі, що об'єктом тлумачення є не думки або наміри суб'єкта правотворчості, а його воля, яка об'єктивно виражена в конкретних правових приписах, що містяться в чинних нормативно-правових актах.

Є фахівці і навіть спеціально уповноважені на те органи, від яких очікують ґрунтовного роз'яснення права. Вони не можуть обмежуватися з'ясуванням правового змісту для себе; вони повинні об'єктивувати свою інтелектуальну роботу у вигляді спеціальних актів тлумачення норм права. Отже, з одного боку, складно уявити, щоб роз'яснення могло існувати без з'ясування права. З іншого боку, важко розглядати з'ясування як самоціль. Воно також виражається зовні в якихось актах або діях. У цьому вбачається єдність з'ясування і роз'яснювання права. І те, і інше покликане забезпечити правильне здійснення правових норм.

Зовнішні результати, які адресовані іншим суб'єктам, згодом виражаються в письмовій чи усній формі. До письмових форм вираження належать офіційні документи й акти; до усних – поради і рекомендації. Відтак роз'яснення правових норм є не що інше, як виклад змісту державної волі, вираженої в нормативно-правових актах.

Співвідношення з'ясування та роз'яснення має встановлюватись за цільовим призначенням тлумачення правових норм [12, с. 153].

Будь-яке роз'яснення норм права (офіційне і неофіційне) завжди завершується відповідним результатом, що виражається в акті тлумачення відповідної норми права [12, с. 153].

Акт тлумачення норм права, або ще його називають інтерпретаційним актом, є третім елементом, що завершує процес тлумачення. Співвідношення акта тлумачення зі з'ясуванням і роз'ясненням розглядається у спеціальній літературі на прикладі взаємозв'язку філософських категорій змісту і форми. Водночас з'ясування і роз'яснення виступають у вигляді специфічного змісту поняття, а акт тлумачення є формою. Акт тлумачення становить специфічний спосіб вираження пізнавальної діяльності, спрямованої на з'ясування і роз'яснення змісту правових норм.

Тлумачення права в цілісності змісту – з'ясування і роз'яснення виражається в цьому акті, який слугує зовнішньою оболонкою процесу пізнання і пояснення змісту правових норм. Акт тлумачення формує свій внутрішній зміст і є способом його існування.

Результат тлумачення залежить від багатьох об'єктивних (особливості мови й текстурального оформлення правової норми; наявність системних зв'язків між нормою, що тлумачиться, та іншими нормами;

специфіка конкретних обставин, до яких норма права застосовується, тощо) і суб'єктивних чинників (правова свідомість особи, котра здійснює тлумачення, рівень її правових знань, професійної підготовки тощо) [14, с. 128].

Для ліпшого розуміння сутності тлумачення потрібно розглянути, що становить об'єкт і предмет тлумачення норм права.

У сучасному правознавстві є різні погляди з цього питання. В. Лазарєв називає об'єктом тлумачення «нормативні правові акти та їх сукупність», предметом тлумачення – «історичну волю законодавця (нормодавця), виражену в законі (нормативному акті)». Воля законодавця з часу застосування закону також враховується, оскільки в актах, прийнятих після тлумаченого, можуть міститися норми, які прямо або опосередковано змінюють його зміст.

Н. Гранат звертає увагу на те, що об'єктом тлумачення є закони і підзаконні нормативні правові акти. Крім того, важливе значення мають не тільки сформульовані в них норми, але й преамбули законів, інші правові положення, які в них містяться [15, с. 177].

В. Тихий вважає, що об'єктом офіційного тлумачення є чинна Конституція України та закони України, прийняті і до, і після набуття чинності Конституцією України [16, с. 67].

Ю. Власов називає об'єктом тлумачення «волю законодавця, виражену в тексті норми права», «тлумаченням виступає сама норма права, її текст, тексти пов'язаних з нею правових та неправових джерел». Прихильники так званої суб'єктивної теорії тлумачення вважають, що під час тлумачення норм права має встановлюватися лише історична «воля законодавця», яка є незмінною, і завдання суб'єкта тлумачення – встановити цю волю. Інші вчені підтримують об'єктивну теорію тлумачення, суть якої зводиться до того, що прийнята норма не залежить від законодавця, і тому під час тлумачення треба встановлювати «волю закону», яка може змінюватись мірою розвитку економічного базису та суспільних відносин. Названі теорії мають певні недоліки і недостатньо точно відображають сутність тлумачення. Справді, «воля законодавця» у відриві від норми права, у якій вона матеріалізована, не може бути об'єктом тлумачення, тому що його завдання – встановити зміст того, що законодавець фактично вклав у норму права, а не те, що він розумів або бажав виразити. Думки законодавця, якщо їх відірвати від об'єктивованого результату – норми права, можуть мати невизначений зміст і призвести до довільного його тлумачення та, як наслідок, порушення законності. «Воля закону» також не може бути об'єктом тлумачення, тому що поза волею законодавця вона не існує. За кожною нормою права завжди потрібно бачити

відповідні вимоги законодавця як представника певних соціальних сил, які зумовлюють його волю. Тлумачення «волі закону» може призвести до довільного тлумачення, пристосування норми права до фактичних умов життя, відходу від її дійсного змісту і, як наслідок, до порушення законності. Існування вказаних теорій походить із соціально-політичної сфери буття права і гносеологічної природи тлумачення, яке має об'єктивний і суб'єктивний характер [11, с. 12–13].

Щоб воля законодавця могла регулювати суспільні відносини, вона має набути зовнішнього вираження, що виявляється в мові. Формулюючи норму права, законодавець використовує правила тієї мови, якою він видає цю норму. Отже, за допомогою мови воля законодавця матеріалізується в нормі права (це друга визначальна ознака об'єкта тлумачення) [12, с. 65].

Оскільки правові норми закріплюються та виражаються ззовні в нормативно-правових актах та інших джерел права, безпосереднім предметом інтерпретації права виступає юридичний текст, який міститься у відповідних джерелах права (нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, правових прецедентах тощо). Безпосереднім предметом тлумачення можуть бути і нормативно-правові акти або інші форми права загалом, і окремі правові приписи (статті, пункти, абзаци нормативно-правового акта тощо). У деяких випадках предметом правотлумачної діяльності виступають і відповідні матеріали, пов'язані з виданням і функціонуванням тих чи інших форм права (тести законопроектів, програми політичних партій, стенограми засідань, на яких було ухвалено відповідні юридичні акти, матеріали практики тощо). Вони дозволяють зробити обґрунтований висновок щодо дійсного змісту норм права, втілених у відповідному юридичному тексті, визначити не тільки «букву», а й «дух» закону чи іншого акта, що підлягає тлумаченню [17, с. 421–422].

На процес реалізації правових приписів впливає багато чинників. Відповідно, їх варто враховувати під час тлумачення. Отже, у процесі тлумачення зміст правових норм досягається через посередництво знання мови, якою вони сформульовані, знання про системні зв'язки норм права, знання про їх походження. Тлумачення – це не тільки об'єктивний процес, оскільки об'єкт пізнання не залежить від того, хто пізнає суб'єкта, але і суб'єктивний, бо його здійснює конкретний суб'єкт, а його результат виражається в суб'єктивних формах мислення (поняттях, судженнях). Суб'єкти, які здійснюють тлумачення права, мають різні розумові здібності, рівень професійної підготовки, індивідуальний досвід. Ці властивості можуть бути джерелом помилок, одностороннього та неправильного розуміння норм права. Суб'єкт тлумачен-

ня є носієм відповідної ідеології, правосвідомості, моралі, представників певного класу. Усе це, на думку Ю. Тодики, впливає на результати тлумачення норм права [18, с. 37–38].

Завданням тлумачення правових норм є правильне, глибоке розуміння дійсного змісту правових норм і подальше його розгорнуте, обґрунтоване пояснення.

На думку О. Зайчука, метою тлумачення необхідно вважати правильне і точне розуміння та застосування закону, виявлення його сутності, яку законодавець вклав у словесне формулювання. Воно покликане протидіяти будь-яким спробам недотримання змісту правових норм, протиставити «букву» і «дух» закону, виявити зміст того, що сформулював законодавець. Основна ідея, що має втілювати вчення про тлумачення, – охорони і всебічного зміцнення законності. Тлумачення не вносить і не повинно вносити змін і доповнень до чинних норм. Воно покликане лише пояснювати те, що сформульовано в законі.

У літературі вирізняють два підходи до тлумачення: статистичний і динамічний. Статистичне тлумачення передбачає тлумачення нормативно-правових актів без урахування змін у суспільних відносинах, які вони регулюють. І навпаки, динамічне тлумачення передбачає врахування таких змін. Статистичне тлумачення ґрунтується на необхідності більшої уваги до змісту нормативно-правових актів, динамічне тлумачення допускає певне відхилення від нормативного тексту з урахуванням змін у суспільних відносинах, що регулюються нормами права, які тлумачаться.

За динамічного підходу інтерпретатор прагне максимально наблизити закон до життя, пристосовуючи його до нових соціальних умов. У такому разі можлива суперечність між «духом» закону і його «буквою». Це питання потребує особливої уваги в умовах України, де діє складна система законодавства, що охоплює і старі, і нові закони, а країна перебуває в перехідному періоді, коли на визнання закону правовим претендують різні за правовою суттю законодавчі акти.

Право тлумачити закони, інші нормативно-правові акти може бути реалізоване в таких цілях: а) у пізнавальних, коли громадянин хоче знати, які норми діють у тій чи іншій сфері суспільних відносин, щоб чинити відповідно до правових приписів; б) практичних – для вирішення конкретної проблеми; в) для роз'яснення правових норм іншим особам; г) для усунення колізій правових норм.

Тлумачення як специфічна юридична діяльність має важливе значення для розвитку правового регулювання, що є необхідною умовою існування і розвитку українського права. Слушною є думка

I. Настасяк, яка виділяє такі три функції сучасного тлумачення права, що у визначеній послідовності відображають історичні етапи становлення цієї діяльності:

1) компенсація технічних незрозумілостей, неточностей і заповнення прогалин правових норм;

2) інтерпретація узагальнених правових понять із метою право-реалізації;

3) інтерпретація правових норм із урахуванням загальнови-значених принципів гуманності, поваги до прав людини і справедливості.

Перша із цих функцій є екстраординарною в тому сенсі, що реалізується лише в разі виявлення дефектів правових норм, дві інші – звичайними, обов'язковими за будь-якого застосування правової норми.

У контексті цієї статті принципи тлумачення норм права визначимо як основні вимоги до тлумачення права та його результатів. Вони забезпечують єдність, ефективність та якість інтерпретаційного процесу, спрямовують пізнавальну діяльність інтерпретатора. Є дві групи принципів тлумачення норм права:

1. Ті, що конкретизують основоположні та загальні принципи права у сфері інтерпретаційної діяльності. До них можна віднести:

– справедливість. Відповідно до цього принципу, норми права потрібно тлумачити неупереджено й послідовно, з огляду на індивідуальні випадки та потреби конкретної людини, а також спираючись на уявлення про справедливість, сформовані в певний час у певному суспільстві та в підсумку чого кожен має отримати належне;

– гуманізм, який спрямований на забезпечення відповідному суб'єктові внаслідок інтерпретації норм права найбільш поблажливого до нього ставлення за беззаперечного визнання його гідності;

– добросовісність, що відображає вимову сумлінного, чесного та порядного ставлення інтерпретатора до власних дій з наміром ретельного їх виконання й уникнення помилок;

– пропорційність, яка спрямована на пошук такого варіанта тлумачення, за якого в нормі був би дотриманий необхідний баланс між несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямована ця норма;

– правова визначеність, що вимагає унеможливлення суперечностей і різних тлумачень одних і тих же норм, а також полягає у встановленні однозначного розуміння сенсу інтерпретованої норми та в чіткому визначенні способу поведінки її адресата.

2. Ті, які забезпечують додержання принципів правозастосування під час реалізації інтерпретаційної діяльності. До цих принципів належать:

– законність, згідно з якою інтерпретатор повинен керуватися законами і заснованими на них правовими актами, діяти в межах своєї компетенції, приймати акти тлумачення права, які не повинні суперечити інтерпретованим нормативно-правовим актам;

– обґрунтованість, що спрямована на забезпечення належної та переконливої аргументації щодо ухваленого рішення, у процесі здійснення якої інтерпретатор повинен дотримуватися вимог узгодженості та всебічності дослідження, а також доведеності, достовірності й об'єктивності доказів, на яких засновується інтерпретаційний висновок;

– доцільність, яка полягає в обов'язку суб'єкта вибирати те тлумачення, яке є найбільш сприятливим для досягнення цілей та реалізації завдань відповідної норми права;

– розумність, яку можна визначити як засаду інтерпретаційної діяльності, відповідно до якої інтерпретатор повинен вирішити поставлені перед ним питання так, щоб уникнути абсурдності висновків, досягти максимуму обов'язкової корисності та відшукати компроміс між конфліктуючими нормами чи особами, що узгоджувалися б із загальними уявленнями про розумність;

– своєчасність, яка встановлює обов'язок інтерпретатора реалізувати тлумачну діяльність без невиправданих зволікань, у найкоротший строк, достатній для отримання обґрунтованого результату.

Тлумачення як процес пізнання – це, з одного боку, об'єктивний процес, оскільки об'єкт пізнання не залежить від суб'єкта пізнання, процес пізнання відбувається відповідно до законів формальної і діалектичної логіки, а також відповідно до певного мовного вираження зовнішньої форми правових норм. У результаті розумової діяльності здійснюється перехід від незнання, відтворюється картина об'єктивного світу.

З іншого боку, це суб'єктивний процес, оскільки його здійснює конкретний суб'єкт, а результат виражається в суб'єктивних формах мислення (поняттях, судженнях).

Тлумачення здійснюють певні суб'єкти, які мають розбіжні розумові здібності, рівень професійної підготовки, обсяг індивідуального досвіду, правосвідомості, особисті ціннісні орієнтації, а також різний лінгвістичний рівень, обсяг словникового запасу, обізнаність із нормами мови тощо.

Суб'єктивний характер тлумачення норм права зумовлений і тим, що об'єкт тлумачення відображається у свідомості різних суб'єктів за різних соціальних умов і з різною повнотою та глибиною проникнення у зміст норми права. Це залежить не лише від інди-

відуальних здібностей суб'єкта тлумачення, а й від мети тлумачення, що зрозуміла з особливостей конкретного факту, відповідно до якого тлумачиться текст нормативно-правового акта. Отже, співвідношення об'єктивної і суб'єктивної сторони у процесі тлумачення зумовлює результат тлумачення.

Висновки. Тлумачення правових норм – це встановлення (з'ясування, роз'яснення) змісту нормативних актів, спрямоване на розкриття вираженої в них волі законодавця.

У процесі тлумачення встановлюють зміст і сферу дії нормативного припису, його основну мету та соціальну спрямованість, місце в системі правового регулювання, з'ясовують суспільно-історичну ситуацію його ухвалення, умови, у яких відбувається тлумачення. Водночас тлумачення виступає як внутрішній розумовий процес, що не сягає за межі свідомості інтерпретатора.

Саме тому необхідно вважати, що тлумачення – це не тільки з'ясування, а й роз'яснення норми права. Безумовно, з'ясування як елемент процесу тлумачення може і не перерости в роз'яснення, як, наприклад, іноді за неофіційного тлумачення, коли немає кінцевої потреби роз'яснювати правову норму іншій особі. Однак у більшості випадків, навіть за неофіційного тлумачення, виникає необхідність в інтерпретаційній діяльності. Тобто без попереднього пізнання змісту правової норми пояснити її зміст неможливо.

1. Гончаров В. В. Офіційне тлумачення юридичних норм як засіб встановлення і трансформації їх змісту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Володимир Вікторович Гончаров. – Львів, 2012. – 228 с.

2. Бужор В. Г. Общая теория права и государства: курс лекций / В. Г. Бужор. – Измаил, 2008. – 254 с.

3. Опотяк С. З. Роль тлумачення правових норм в удосконаленні законодавства України / С. З. Опотяк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 1 (1). – С. 46–52.

4. Чиннова М. В. О значении теоретических вопросов толкования права в правоприменительной деятельности / М. В. Чиннова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sibac.info/2009-07-01-10-21-16/100-arhiv-statej/2012/08-2012>.

5. Старостюк А. В. Застосування норм права: навч. посібник / А. В. Старостюк. – Ірпінь: Нац. акад. ДПС України, 2007. – 138 с.

6. Малишев Б. В. Застосування норм права (теорія і практика): навч. посібник / Б. В. Малишев, О. В. Москалюк; за заг. ред. Б. В. Малишева. – К.: Реферат, 2010. – 260 с.

7. Гусарев С. Д. Теорія права і держави: навч. посібник / С. Д. Гусарев, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко. – К.: Правова єдність, 2008. – 270 с.

8. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – 776 с.
9. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 478 с.
10. Коцан Ю. Я. Правові колізії та механізм їх розв'язання: теоретико-правові аспекти: монографія / Ю. Я. Коцан. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 248 с.
11. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: монографія / Ю. Л. Власов. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 180 с.
12. Настасяк І. Ю. Тлумачення правових норм: навч. посібник / Ірина Юрїївна Настасяк. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – 336 с.
13. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / С. Л. Лисенков. – К.: Юристконсульт, 2006. – 356 с.
14. Общая теория советского права / под ред. С. Н. Братуся и И. С. Самошенко. – М.: Юрид. лит., 1985. – 304 с.
15. Гранат Н. Л. Реализация законодательной воли / Н. Л. Гранат // Общая теория права и государства; под ред. В. В. Лазарева. – М.: Юристъ, 1996. – 472 с.
16. Тихий В. Захист конституційних прав і свобод Конституційним Судом України за зверненнями фізичних та юридичних осіб / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 2. – С. 67–71.
17. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. ВНЗ / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с.
18. Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика: монографія / Ю. М. Тодика. – Х.: Факт, 2003. – 328 с.

Лепиш Н. Я. Научное понимание толкования норм права

Исследовано обшюю характеристику толкования норм права. Раскрыто сущность понятия толкования нормы права на основе определенных зарубежных и отечественных ученых. Проанализировано толкование норм права в контексте его двух частей: выяснение его результата и разъяснение нормы права. Исследовано акт толкования норм права (интерпретационный акт) как соответствующий результат разъяснения и выяснения нормы права. Рассмотрены основные функции современного толкования права, которые в определенной последовательности отражают исторические этапы становления этой деятельности.

Ключевые слова: толкование норм права, интерпретационный акт, содержание толкования, правовые нормы, теория толкования, интерпретационная деятельность, субъект интерпретации.

Lepish N. Ya. Scientific understanding of interpretation of rules of law

The article deals with the general characteristics of interpretation of rules of law. The concept of interpretation of a rule which is based on the definitions given by foreign and domestic scientists is revealed. Such concepts as clarification and explanation are analyzed, because they are components of interpretation of regulations. The author's definition of interpretation of rules of law is formulated

on the base of researches. Interpretation of rules of law is formed historically; the activities of lawyers of ancient Rome gave impetus to the formulation of the doctrine of interpretation of laws. Any text has its significance and meaning that can be revealed with the appropriate interpretation. The text in its classic legal sense is a part of the conceptual unit, in the center of which there is a sign.

The result of interpretation depends on many objective (peculiarities of language and textual execution of legal norms; the presence of systemic links between the norm that is being interpreted and other rules; the specifics of the particular circumstances to which the rule of law is applied, etc.) and subjective factors (legal consciousness of the person who carries out interpretation, the level of legal knowledge, training, etc.). In the process of interpretation the content of rules of law is perceived through knowledge of the language they are formulated, knowledge about systemic relations of rules of law, knowledge of their origin. Interpretation is not only an objective process, because the object of knowledge doesn't depend on somebody who recognizes the subject, but it is also a subjective process, because a specific subject provides it, and the result is expressed in subjective ways of thinking (concepts, statements). Subjects of law interpretation have different mental abilities, qualification level and individual experience. These features can be the source of errors, single-side and wrong understanding of rules of law.

Key words: *interpretation of rules of law, interpretative act, content of interpretation, legal rule, theory of interpretation, interpretive activities, subject of interpretation.*

Стаття надійшла 2 листопада 2015 р.

УДК 347.94

Л. В. Мелех

СВІТОВИЙ ДОСВІД І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДОКАЗІВ І ДОКАЗУВАННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Зауважено, що вивчення доказового процесу основних правових систем на основі застосування методологічного інструментарію порівняльно-правових досліджень виступає як один із напрямів досліджень. Реалізація потенціалу порівняльно-правового методу в аналізі основних правових систем сприяє формуванню нового рівня накопичення і систематизації його результатів. Підкреслено, що накопичений потенціал, який полягає у найширших можливостях використання теорії та результатів порівняльно-правових досліджень у юридичній практиці, зокрема у сфері правотворчості й правозастосування, невичерпний.

Ключові слова: *доказування, докази, правосуддя, судочинство, принципи судочинства.*